

מائر רנן

סוגיות "בנן נוקבן"

א. הרקע לסוגיה

אחד מהחיבורים המוטלים על אדם הנושא אשה הוא, שאם ימות ויתיר אחורי בנות קטנות - תהיינה הבנות ניזנות מנכסיו עד גיל הבגרות או עד שתילקהנה לגברים. חיוב זה מעוגן בכתובה שהבעל נותן לאשתו, וזה לשונו (משנה כתובות נב, ב):

בן נוקבן דיהוין ליכי מינאי יהוין יתבן ביתי ומילזען מנכסי עד זתלקחו
לנוברין (בנות שהיו לך ממלין), תהיינה יושות בבתי ניזנות מנכסי עד
شتילקהנה לגברים).

יש לציין, כי גם אם הבעל לא מפרש זאת בכתובה, חל עליו חיוב זה, מפני שהוא תנאי של בית דין (ראה במשנה דף נב, ב).

ב חלק הראשון של הסוגיה (ג, ב) מובאתחלוקת בין רב-ללי: "רב תנין עד זתלקחו לרובין, ולוי תנין עד זתTEGRIN". הגمرا מאסבירה את מחלוקתם כך: "כשרב שנה" עד זתלקחו לרוברין" - כוונתו היהנה שהבנות תהיינה ניזנות מנכסי האב עד אירוסיתן, ואפילו לא הגיעו לבגרות - אירוסיהם מפסיקים את המיזנות. לוי החולק עליו סובר שgas לאחר האירוסין עדין תהיינה הבנות ניזנות מנכסי האב, וזאת עד זמן הנישואין שלתן. (לענין הבגרות, רב ולוי מסכימים, שהבנות של הבית מוציאה אותה מרשות האב למורי, והוא מפסיק להקל מזונות מן האחים).

(הערה: אמנים לשון המשנה בדף נב, ב מורה לאורה במפורש כלשון רב: "עד זתלקחו לרוברין". אך מעיר הרשב"א, שזו רק הלשון המובאת אצלנו, ואילו המשנה אשר הובאה לפני רב ולוי לא הייתה כתובה כן במפורש, וזה הסיבה שחלקו).

הגمرا מצינו שבמחלוקת רב ולוי נחלקו גם התנאים - תנא קמא ורי אלעוז. רב סבר כתנא קמא, ולוי כרי אלעוז. ההלכה נפסקה כתנא קמא וכרב, כלומר: חיוב הבעל, תהיינה הבנות ניזנות מנכסיו לאחר מותו, הינו עד שתתארcosa או עד שתתTEGRIN. וכך פוסק הרמב"ם (אישות יט; י):

ומתנאי כתובה, שתהיינה הבנות ניזנות מנכסי אביהם אחר מותו עד
שיתארסו או עד שיבגורו.

וכן פוסק השולחן ערוך (אבן העזר קיב, א).
במאמר זה אתמך בחלוקת השני של הסוגיה, המתחיל בשאלת שאל רב חסדא את رب יוסף (נ"א אמר ליה ר' חסדא לר' יוסף...). מפרש הגמרה ביארו קטע זה בנסיבות שונות. השתנות נוצרו בעקבות גירסאות שונות שחו בידיו הראשונים לקטע זה. אנסת, בעיה, להבהיר סוגיה זו, על פ' הגירסאות השונות שבה, בעורת מפרשיהם.
(עזרה: גם בגמרה שלנו ישנן שתי לשונות. הלשנות בעלות אותה משמעות, אלא שההפוכות זו מזו. כאן ATIICHIS רק ללשון השנייה, המתחילה במילים "איכא דאמרוי").

ב. שיטת רשיי

רשיי גרס בגמרה כך:

אמר ליה ר' חסדא לר' יוסף: מי שמייע לך מיניה דבר יהודה, ארוסה. יש לך מזונות או אין לך מזונות? ...

אמר ליה... מסברא איתת לה, כיוון שלא קים ליה בגונה - לא שדי זוזי בצד. אמר ליה... מסברא לית לה, כיוון דאייסה לא נוחה ליה דתיזיל.

וכך הסביר רשיי את הגמרה: רב חסדא שאל על ילדה, אשר אביה מת לפני בגרותה, והייתה ניזנת מנכסיו על ידי אחותה. חאם, כשמתארסת, ממשיכה לקבל מזונות מן האחים, או לא? רב יוסף השיב מסבירה, שהיא ממשיכה לקבל מזונות מן האחים. כי יש להניח, שהארוס לא יספק לה מזונות, כיון שאחר האירוסין עדין "לא קים ליה בגונה", וייתכו שימצא בה מום אשר יבטל את נישואיהם. ואם כך הדבר, ממשיכת התקנה שהאחים יזונו אותה.

רב חסדא חילק על רב יוסף ואומר, שהילדת אינה ממשיכת לקבל מזונות מן האחים, כי יש להניח שהארוס יספק לה מזונות, כיון שיראה שהיא לא זונית אותה, ואינו רוצה שיוציאו בה על ידי שתחרור על הפתחים. لكن התקנה, שהאחים יזנו אותה לאחר מיתת האב, **פסיקת** כשותארסת.

מספר קושיות יש על שיטת רשיי:

א. הרי השאלה ששאל רב חסדא - האם ארוסה מקבלת מזונות מן האחים לאחר אירוסה, או לא - כבר חילקו בה תנאים, תנא. קמא ורי אלעוזר (כפי שראינו בחלק הראשון של הסוגיה). אם כן, מדוע רב חסדא ורב יוסף לא התיחסו למחלוקת זו?
על קושיה זו עונים התוספות, שיתacen רב חסדא ורב יוסף לא שמעו את מחלוקת התנאים ולכן לא תהייחסו אליה. או ייתכן, ששמעו את מחלוקתם, אלא שרצה רב חסדא לדעתםumi נפסקה ההלכה, ולכן דין בשאלת.

ב. רב חסדא סובר, כי התקינה, שהאחים יזונו את הבת לאחר מות האב; מפסיקה כאשר הבת מתארשת, רק מפני אומדן הדעת, שהארוס יתען לה מזונות. אך קשה לומר זאת: איך יתכן שתקנת המזונות בוטלה, רק בכלל החשערה, שהארוס יזון אותה? יתרכן שהחכם יהיה הפוך, והארוס יחשוב לא לתת לה מזונות, כדי שהאחים יראו אותה ללא מזונות, וירגשו צורך לזון אותה כדי שלא תחזר על הפתוחים!
אם נתבונן בפירוש המאירי על גירסה זו של רשיי, תתווך קושיה זו. וכך מבאר המאירי את סברתו של רב חסדא:

ותירץ בה: מסברא לית לה, וכדעת רב, ואין לחוש לנילול, שהארוס משמרת
נילול... מן הסתם הוא נונן לה מנדבתו כדי שלא תתנוול.

המאירי הבינו, שהיה ברור: לאמראים של halacha כרב, דהיינו: שהתקינה, שהבת ניזונה. מן האחים לאחר מות האב, והתקינה רק עד לאירועי הבת. לכן כתוב בראשית דבריו: "וכדעת רב". ורק אז ממשיק המאירי "ויאין לחוש לנילול...". כלומר: רב חסדא ורב יוסף מסתפקים, האם יש לתקן תקנה חדשה שהאחים ימשיכו לספק לה מזונות אחר האירועין מהשש נילול, או שיש לסמוך על נדבתו של האروس ולא לחוש לנילול.
אם כן, רב חסדא סבר שלא צריך לחוש לנילול, כי הסברתו היא, שהארוס יתען לה מזונות כדי שלא תתנוול (על ידי חיזור על הפתוחים).
משמעות הדבר זה של המאירי, שבגלל אומדן הדעת (שהארוס יזון אותה) סבר רב חסדא שלא לתקן תקנה חדשה. ולא כמו שפרש רשיי, שבגלל אומדן דעת ביטלו תקנות קיימות (וכך הסביר הרב אברהם סופר בהعروתו ל"בית הבחירה" את דברי המאירי).

ג. שיטת הר"י

הר"י גרש את הסוגיה בغمara כך (ב, א בדף הר"י):

אמר ליה רב חסדא לרבי יוסף... אrosis יש לה מזונות או אין לה מזונות?
אמר ליה... מסברא לית לה, כיון דלא קים לה בגונה - לא שדי זוזי בדברי.
אמר ליה... מסברא איתת לה, כיון דאייסה לא ניחאה לה דתינוול, וזה לית
לה מזוני מן האחים.

מספר הסבירים נאמרו בראשונים לגירסה זו:

1. הסבר הר"ן

הסביר הר"ן מסתמך על הנמצא בנוסחי הלכות מדוקיקות, שם מובאת גירסה זו, בתוספת

המשפט "והני מילוי לאחר י"ב חדש". המדבר ביב' חדש שנותנים לבתולה, משתבעה הבעל, לפרנס את עצמה בתכשיטים וכדומה. חראב"ד מבקשת על גירסה זו, אך יתכן שהאמוראים הסתפקו אם האروس נתן לאروسתו מזונות מהὴגיא זמן (ההינו, לאחר י"ב חדש) או לא, הרי שנינו (ז', א): "הגיא זמן ולא נישאו - אובלות משלוי", שהארוס חייב לzon את אروسתו אחר י"ב חדש, כשהὴגיא הזמן לשאתה (ראה בהשנותיו על הריני').

אלא, חרין ועוד ראשונים מסבירים זאת כך: המדבר כאן הוא באروسה, שהὴגיא זמן ולא נישאה, لكن הייתה נזונה מן האروس, כפי שהסבירו. כמו כן, האروس כתוב לה כתובה, ומופיע בה אחד מתנאי הכתובה: שאם מתאלמן, תהיה ישבת בבלתו ונזונה מנכסיו בימי אלמנותה. לאחר מכן היא נタルמנה מאיטה. הספק שנסתפק בו האמוראים (רב חסידא ורב יוסף) הוא, האם יורשי האروس צריכים להמשיך לטפק לה מזונות, או שחייב זה איינו עבר לירושיו (אמנם, על פי חסבר זה אין לגרוש בדברי רב חסידא "זהה לית לה מזוני מן האחים" - כך מעיר הביניים בהגותתו על הריני').

לכוארה הסביר זה קשה מאד: אך מקרה זה קשור לטעמים שנוקטים האמוראים לנימוק הדין? וביתר פירוט: מה הקשר בין הדין שפסק רב חסידא, שיש לה מזונות מן היורשים, לבין הטעם דילא ניחה דתינול' - טעם שמתייחס לאروس עצמו. ומה הקשר בין הפסק של רב יוסף, שאין לה מזונות, לבין הטעם "דלא קים ליה בגה", שאף הוא טעם שמתייחס לאروس..

חקירות האור שמח

באור שמח (על הרמב"ם אישות ג, יט) ישנה חקירה, מהו גדר חייבו של האروس לzon את אروسתו, כשהיא נושא אחר י"ב חדש. יתכן לומר, שלאחר י"ב חדש, כיון שהארוס היה אמרור לשאתה, אז גם אם לא נשאה בפועל, מכל מקום חל עליו חיוב מזונות בגין של חיוב נישואין. אך יתכן, שככל לא חלו על האروس חיובי נישואין, כי לא נשאה בפועל, אלא שחכמים חייבו את האروس לספק לה מזונות **מדין קנס**, כיון שהיתה צריכה לשאתה ולא נשאה.

כך גם ניתן להסתפק בסוגייתנו: יתכן שהארוס התכוון, בזמן האירוסין, שכשיגיע זמן (לאחר י"ב חדש) יzon את אروسתו **בכל מקרה**, כי "לא ניחה ליה ותינול'". لكن קבעו חכמים, שחייב המזונות אחר י"ב חדש יוטל על האروس בגין של חיוב נישואין, גם אם לא ישאה בפועל. כלומר: כוונתו בזמן האירוסין הוכיחה שהזמן שאחורי י"ב חדש מהוות לביו מעין תחילת נישואין.

אם יתכן שהארוס כלל לא התכוון, בזמן האירוסין, לzon אותה, כל עוד לא ישאה ממש, כי עדין "לא קים ליה בגה". لكن, החיוב לzonת אחר י"ב חדש הוא **מדין קנס**

שחתלו חכמים על חארוס.

cut תובן המחלוקת בין רב יוסfn לר' חסדא: רב יוסfn סבר, שהחוב האروس לzon את אروسתו אחר י"ב חדש הוא מדין קנס, מעתעם שהזכרנו. לפיכך, חיוב זה אינו עובר לירושים, ואין חייבים לzon אותה. רב חסדא, לעומת זאת, סבר, שלאחר י"ב חדש חלים על האروس חיובי נישואין. לפיכך, כל תנאי הכתובה (שהזכרנו לעיל), שהאלמנה תהיה ניוזות מנכסיו בימי אלמנותה. כאמור: החוב לzon אותה עבר לירושים.

"לא קיים ליה בגות"

אך עדין קשה על שיטתה זאת קשיית הרשב"א; אם מדובר הוא ב"הגעה זמן", היא מנקך רב חסדא את פסיקתו בכך שהארוס "לא קים ליה בגות", הרי למデנו בגמרא (כתובות נ, ב) שעד החופה האروس "מיבדק בדיק לה" (רשיי מסביר שם, שעשוZA זאת על ידי קרובותינו), וכוונת הגמara (ראה את ההקשר שם) שהוא קדין לעד י"ב חדש שהוא דואג לבזקה (כי חופה רגילה מתקיימת לאחר י"ב חדש). משמע, שלאחר י"ב חדש האروس מכיר אותה היטב, ואין מקום לחוש שלא ירצה לזונה בכלל שאינו מכירה. בשיטה מקובצת מובה פירוש אחר למשפט "כיוון שלא קים ליה בגות". לא כפי שהבנו עד כה, חששו של האروس הוא שיחיה בה מום. אלא הוא חשש, כל זמן שלא נישאה לאל אחחים יסרבו להשיא אותה לו, שהרי היא ברשותם. וזאת הכוונה במילים "דלא קים ליה בגות" - שמא היא בכלל לא תינשא לו. לפי פירוש זה לא קשה קשיית הרשב"א, כי החשש של האروس נמשך גם לאחר י"ב חדש, שהרי האחים עדין יכולים למנוע את נישואיה.

2. הסבר הרא"ש

בଘנות הב"ח על הרוי"ף מובה, שהרא"ש לא גרש ברוי"ף את המשפט "זהני מיל" לאחר י"ב חדש" (אך גרש בדבורי רב חסדא את הנימוק "זהא לית לה מזוני מן האחים"), ולכן חסביר את דעתו של הרוי"ף בצורה שונה. מזובר ביטומה שנתארסה, ולדעתו הצדדים בחלוקת האמוראים נובעים מאומדן שונה של דעת האروس.

וכך סבר רב חסדא: כיוון שבחלק הראשון של הסוגיה, בחלוקת רב ולוי, נפסקה ההלכה **ברב** - זהינו, שכבר מעת אירוסikh של הילוה אין חובה על האחים לzon אותה. לפיכך הייתה דעת האروس לzon אותה לאחר שתתארס לו, כי לא, נוח לו שייזללו בה כשתחזר על הפתחים. בכלל דעתו זו של האروس חייבו אותו לzon אחר האירוסין. ברם, רב יוסfn שיער שהארוס לא התכוון לzon אותה אחר האירוסין, כיון שאין לא קים ליה בגות". לכן, לא חייבו אותו לzon אותה אחר האירוסין.

3. תסביר הניגד

הסביר הניגד דומה להסביר הרא"ש, בכך שgets לפיו אומדים את דעת האروس. אלא הוא מסביר באופן שונה מהרא"ש את אומדן הדעת של האروس, כפי שהיבינו רב חסדא. לדעת רב חסדא, האروس יודע, שכן אשר הוא מארס את היתומה המזונת מן האחים, היא מפסיקה לקבל מהם מזונות **בגלל**, שהרי עד כה חייבים היו לוונה. לפיכך, דעת האروس היא לוונה מן האירוסין ואילך (הסביר רב יוסף באומדן הדעת של האروس נשאר כמו שהסביר הרא"ש).

בשיטת מקובצת מובאת קושיה מליקוטי הגאנונים על פירוש הניגד: במשנה בדף נז, אמר שהארוס חייב לוון את אrosisתו דוקא **משׁה' הגיע זמן**. אם כן, קשה מאוד על הניגד, שהרי אם האروس מבין שהוא גרם בזמן האירוסין להפסקת המזונות המגעים לאrosisתו, הוא גומר בדעתו לוונה מיד, ולא רק אחורי י"ב חודש.

על פי הסבר הרץ בדברי הניגד, לא קשה כלל על הניגד. כי על פי סברת אומדן הדעת, רק אם האروس הוא הגורם להפסקת המזונות - אז מתחייב בדעתו לספק לה מזונות כתחליף. אך חמישנה דברה, פשוטות, על ידה שאביה חי, ובמקרה זה אין כופים על האב לוון אותה (ראה רמב"ם אישות יב, יז), שכן האروس אינו הגורם להפסקת מזונתיה. אם כן, במקרה זה באמת יהיה חייב לוון אותה רק לאחר י"ב חודש, ולא לפני כן.

מכל מקום, נראה לי שקשה זו קשה מאוד על פירוש הרא"ש. לדעתו, רב חסדא אומד שתמיד דעת האروس לוון את אrosisתו כשיין לה מזונות, ואני מחלק בין אם הפסקת מזונתיה נגרמת על ידי האروس ובין אם לא. אם כן, קשה מאוד המשנה שחबאנו, שהרי כבר משעת האירוסין אין לה מזונות מהחיה, ומדו"ע האروس לא יזון אותה מיד?

לכן נראה לי להסביר, שגם הרא"ש התכוון לפרש את אומדן הדעת של האروس בדעת רב חסדא בדברי הניגד, אף שלא אמר זאת במפורש. גם לפי דעתו, סובר רב חסדא שדוקא כשהילדה ניזנת מן האחים, והארוס יודע שהוא הגורם לה לאבד מזונתיה משעת האירוסין - רק אז מתחייב בדעתו לוון אותה מזמן האירוסין. אך כשאביה חי ומארסה, אזי אין האروس מתחייב בדעתו לוונה אחר האירוסין, ועל זה אמרה המשנה שחיביב לוונה רק אחורי י"ב חודש, ולא לפני כן.

מה יהיה, לפי העמדת הניגד (והרא"ש - אם אכן סובר כמותו), במקרה והארוסת **בגורה** בין האירוסין לנישואין? מחלוקת ראשונים יש בכך. הרץ סובר, שמשעה שבגרה מפסיק האروس לוון אותה, כי מילא פקע החיוב מן האחים לוונה (כמו שהסבירנו לעיל), ולכן האروس אינו מהוות הגורם להפסקת מזונתיה. תריטב"א סובר, שהארוס ימשיך לוון אף אם בגרה, כי "כיוון שהתחיל שוב אינו פוסק". כמובן: כיוון שלפני בגרותה התחייב האروس במזונתיה, נמשך חיוב זה גם לאחר בגרותה.

ד. פסק התלכה

כך לשון הרמב"ס (אישות יט, טו) :

הмарست בת הניזונת מן האחין - חייב במזונותיה משעת האירוסין, שהרי אין לה מזונות מארחה משנתארסה... ואין אדם רוצה שתתבזה אrosisתו ותלך ותשאל על הפתחים.

וכך פוסק גם השולchan ערוץ (בן העזר קיב, ס) :

נתארשה בזונה קטנה - איבדה מזונות מן האחים והארוס חייב במזונתיה.

משמעות דברי הרמב"ס והשולחן ערוץ, שהם גרסו כגירושת הרוי"ף ("זהה לית לה מזוני מן האחיסי"), הבינו את הסוגייה כהסבר הרא"ש והנגיד, ופסקו ההלכה כוב חסיא, שהארוס זו את אrosisתו משעת האירוסין.

בעניין מחלוקת הראשונים שהזכרנו לעיל, מה הדיון אם בגרה ארוסתו בין אירוסין לנישואין, נראה שסבירו כריטב"א, שמשיך לוון אותה אף אם בגרה, כיוון שלא ציינו בפסק ההלכה שפסיק לזונה.